

De urolige av hjertet

Av Arne Dag Østigaard

Hva får vettuge og fornuftige folk til å forlate gard, grend og alt kjent og kjært for å friste en usikker skjebne på fremmed grunn? Vi må nok lete med lys og lykte og mane fram mye fantasi for å finne alle årsakene til at familiene Brannvål, Kalbækken og alle de andre satte kursen nordover. Vi vet fra før at Storofsen neppe hadde slike katastrofale følger mange vil ha det til. Og befolkningspresset satte inn først etter 1814. Var det ei slumrende vandrering som våkna? Det gamle nomadefolkets urolige blod var kanskje ikke størkna helt? Eller var det en instinktiv frihetstrang som våkna til livs i ei tid da nye lover og skatter stadig strømmen på fra København? Den norske bonde var kjent for ikke å ville yte noe som ikke gjekk til han sjøl, garden eller grenda. Han var statsfiende av gammel erfaring, og i grunnsyn tvers igjennom anarkist. Tynsetingan lystra knapt foreldra og kjerringa! For skattene tynga som aldri før, samtidig som den eldgamle tienden ble omgjort til klingende mynt i 1791. Og det surra stadig rykter om fullstendig skattefrihet i nordlysets land!

Så frihetstrangen var sterk! Ekstensivt jordbruk med jakt og fiske hadde ført til ei fri stilling for fjellfolket. Jordeieren hadde heller ikke alltid budd i bygda. Da mengder av tynsetbønder ble sjøleiere på 1700-tallet, styrka det også sjøtilliten og egenrådigheta. Det grøssa i nordøsterdøler når de så hvordan husmenn sørpå tok til takke med smuler fra de rike kakse-nes bord. I 1851 merka også Eilert Sundt seg en viss forskjell mellom sjølsikre dalsbygdinge og mer underkua rendøler. Så en norsk nordmann fra Nord-Østerdalen rømte heller fra bygda framfor å gå i tjeneste hos grannen! Danske embetsmenn hevda at norske bønder var kjepphøye og stolte i forhold til de danske landmenn. Likevel foretrakk enkelte embetsmenn ofte slike egenrådige stabukker framfor forsakte og servile

mennesker med husmannsånd.

Det var heller ikke naken nød som jagde folk av sted. Sjøl om nødsåra sto i kø i 1780-åra, var det mindre sult i Nord-Østerdalen enn i andre bygdelag. 450 bønder i Tynset prestegjeld tjente jo brukbart på kølbrenning. Men skjønnte noen at det var lurt å skaffe seg mer tilgang til jord, jakt, fangst og fiske før gruvene stansa? På slutten av 1700-tallet gjekk en del av dem inn for godt, sjøl om Røros Verk hadde høykonjunktur i krigsåra. Kan det også tenkes at mange rett og slett var lut lei kølkjøring og kølbrenning? Sjøl om det gav penning i pung og mat på fat, var Jo Simensa evig fange rundt kølmila og på kølkorga. Da var det mer forlokkende med et liv som fri og frank gardbrukar og fangstmann i Bardu. For der la myndigheter, prester og forordninger milevidt unna!

Mannfolk flest, og kanskje kvinnfolk med, var ivrige jegere og fangstfolk. Da det ble mindre med elg, fugl og fisk i traktene våre her sør, virka det eventyrlig at det krydde i Barduskogen. Å få råde ene og alene over slike uutømmelige herligheter, måtte være fristende og forlokkende for ivrige jaktfolk og lidenskapelige fiskere! I tillegg fekk de dårlige jordbruksåra folk flest til å tenke at de kunne stole mer på det de høsta i vatn, skog og fjell enn på den ustadige åkerdrifta.

Men folk klaga ikke til kongen over uåra, for dem hadde bare Vårherre ansvaret! Mange merka seg likevel at enkelte embetsmenn utnytta matmangelen til ega vinning. En hørte i tillegg stygge rykter om at kongens menn gjorde underslag i Trondheim. Denne irritasjonen og misnøya med embetsmennene førte til murring og uroligheter, som de såkalte strilekrigene i Bergen og Lofthus-oppstanden på Sørlandet. Klagebrevastømme i stimer til Kongen. Holmboes sambygding

og venn Christen Pram var for øvrig en av de som støtta de norske bøndene med en lang avisartikkel i København i 1787. Han var trulig informert av Holmboe, som besøkte kongens by året før!

Så om udugelige embetsmenn ikke hadde full kontroll, tok i alle fall kanselliet og kongen i København den norske bonden alvorlig. Den økende interessa for jordbruket ute i verda hadde smitta over på de danske myndighetene. Kanselliet bidro derfor aktivt med støtte til å rydde nye gardar. Det ble satt i gang ei storstilt rydding i Solør, Odalen og Østerdalen. Dette vakte motstand hos etablerte bønder, som kjente rettighetene sine trua. Nybyggerne fekk dyrkingsbidrag på 2030 riksdaler og skattefrihet i 16- 20 år. De var også fri for soldatutskrivning og andre offentlige byrder.

Dette kjente sjølsagt nordøsterdølene godt til, og særlig lokka pengestøtte og skattefrihet. Men også det å slippe unna skyssplikt og militærtjeneste hørtes fabelaktig ut! Å sende sønner og menn ut som soldater var noe kvinnfolka godt kunne tenke seg å være foruten. For tida trua med uro og krig. Mange som var blitt utkalt til Holstein i 1760-åra, gav aldri fra seg livstegn mer. Og da vi var alliert med Russland, måtte grenaderer fra Østerdalen stille i «Tyttebærkrigen» i 1788. Kongen lånte også ofte bort soldater til fremmede makter. Alt dette var svært så upopulært, for nordmenn hadde liten sans for å være kanonføde!

Utkommandert til København var karer som Lars og Iver Ordertrøen. De forsvant for godt. Broren Ola dro med kjerringa Ane til Bardu i 1791. I København havna også artillerist Embret Fådal. Han var søskenbarn til Mathias Bogen, som var med på ferda nordover i 1791. Til kongens by måtte også livgardist Bersvend Aaen, fabro til Per Tønset, Sjørdalen, soldat Kristian Stortrøen og underoffiser Marchus Hummel. Kristian var bror til Ola Dalsmo, som reiste til Bardu. Vetl-Jo og Stor-Jo Klokkarhaugen fra Vetlelvdalen døde begge i utlandet. Men Iver Nordigard fra Neby slapp billig og kom høyt på strå. Han havna som tjenar hos kammerherre og amtmann Ditlev von Pentz i Danmark!

I denne urolige tida med press fra Sverige og Russland, var det viktig for Danmark-Norge å sikre de indre områda i nord. Grensene var flytende, og samene budde i flere land. Ei rask kolonisering kunne trygge grenseområda for dobbeltmonarkiet. Tynsetingan var neppe av de mest nasjonale, men hadde Ramm og Holmboe i all hemmelighet fått beskjed om å sikre villmarka for staten?

Slike isolerte og fruktbare egner virka ikke bare forlokkende på fangstfolk, men trulig også på religiøse puritanere i opposisjon mot presteveldet. For mennesker med urolig sjel og hjerte søker seg stadig et drømmeland, lykkelandet Utopia. Gjennom historia har det ikke vært uvanlig at flokker som har kjent seg religiøst undertrykt, har tatt opp vandringsstaven og farta av sted for å finne frihet i et «Guds lovede land». Et haugiansk fellesskap fantes faktisk ved gruva i Vinilen 1804-06. Øyner vi her et utvandringsfølge i fromt fellesskap i folkekristen tru? Hans Nielsen Hauges tanker fant jo fort grobotn og gjenklang i Bardu. Lå det et liknende svermerisk flokkinstinkt bak den store folkeforflyttinga i 1791?

Men som oftest har folk flere enn én grunn til å flytte på seg. Det kan til og med være slike små hverdagsproblem som uvennskap, misnøye med seg sjøl eller andre, kjærlighetssorg og alle andre store og små sjelelige konflikter. Men summen av alle tenkelige grunner ble tungtveiende nok til at huslyden på Kalbækken og mange andre pakka kistene, solgte gard og grunn og dro av sted. Neppe på lykke og fromme, men sikkert grundig gjennomtenkt og vel overveid for de aller fleste!

(Artiklen er et utdrag fra Arne Dag Østigaards bok: «Veien mot nordlyset», som utgis i forbindelse med 200 års jubileet for utflytting fra Tynset til Bardu).